

DAWID MAKOWSKI

Pontificio Ateneo Sant'Anselmo, Roma

DOMINUS PARS MEA... PAN JEST MOIM LOSEM... ŚREDNIOWIECZNY ROZWÓJ I TEOLOGIA TONSURY KLERYCKIEJ

1. Wprowadzenie. 2. Hierarchia duchowieństwa w starożytności. 3. Powstanie i wczesny rozwój tonsury. 4. Teologia tonsury na przykładach wybranych pisarzy średniowiecza. 5. Zakończenie

Słowa kluczowe: tonsura, sakrament święceń, średniowiecze, teologia

1. WPROWADZENIE

Zagadnienie tonsury kleryckiej jest dzisiaj już bardzo rzadko poruszane, ponieważ poza kilkoma miejscami na świecie, mającym zgodę Stolicy Apostolskiej na jej udzielanie klerykom formującym się do święceń prezbiteratu, których duchowością jest liturgia celebrowana z ksiąg sprzed reformy liturgicznej, nie jest ona dzisiaj udzielana, ze względu na jej zniesienie przez papieża Pawła VI (†1978) 15 sierpnia 1972 r.¹ Reforma tonsury miała jednak duże znaczenie do rozumienia całego sakramentu święceń, który wówczas został zawężony do trzech stopni (diakonatu, prezbiteratu i biskupstwa). Było to pokłosie refleksji teologicznej nad stopniami święceń, na której rozwój wpłynęła w znacznym stopniu Konstytucja Apostolska *Sacramentum ordinis* papieża Piusa XII (†1958) z 30 listopada 1947 r.² Dlatego podczas reformy tonsury, święceń niższych i subdiakonatu ustalono, że włączenie do stanu duchownego odbywać się będzie odąd nie tyle przez przyjęcie tonsury, którą zniesiono, ile przez przyjęcie święceń diakonatu³. Dawniej bowiem tonsura spełniała funkcję inicjacji do stanu duchownego. Polega-

¹ Paulus VI, *Motu Proprio datæ „Ministeria Quædam” disciplina circa primam tonsuram, ordines minores et subdiaconatus in Ecclesia Latina innovatur*, Acta Apostolicæ Sedis 64, 531, nr 1.

² Pius XII, *Constitutio Apostolica „Sacramentum Ordinis”. De sacris ordinibus diaconatus, presbyteratus et episcopatus*, Acta Apostolicæ Sedis 40 (1948), 5–7.

³ K. Rudzińska, *Kara wydalenia ze stanu duchownego*, Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny 53(1–2) (2010), s. 206.

ła na przycięciu włosów oraz przywdzianiu przez kandydata stroju duchownego⁴. Podczas tej ceremonii kandydat wypowiadał słowa zaczerpnięte z Psalmu 16: *Dominus pars hæreditatis meæ, et cálicis mei: tu es, qui restitues hæreditatem meam mihi*⁵. W ten sposób wyrażano deklarację chęci wkroczenia w stan duchowieństwa, oddając się Bogu na własność.

Celem niniejszego artykułu jest próba ukazania wczesnego rozwoju tonsury wraz z jej teologią, co pozwoli dostrzec, jak w dawnych wiekach pojmowano duchowieństwo. Publikacja została podzielona na trzy części tematyczne. Pierwsza z nich będzie poświęcona zagadnieniu stopni duchowieństwa w średniowieczu, aby móc lepiej zrozumieć, do jakiej grupy mężczyzn odnoszono sformułowanie *duchowny* (łac. *clericus*). Druga część przybliży powstanie i średniowieczny rozwój ceremonii tonsury, zbliżając ją stopniowo do formy, która była znana przed Soborem Watykańskim II (1962–1965). Trzecia część będzie obejmowała swoją tematyką zagadnienie teologii tonsury oparte na nauce kilku średniowiecznych uczonych. Całość zostanie podsumowana wnioskami z przeprowadzonego badania nad ceremonią tonsury.

2. HIERARCHIA DUCHOWIEŃSTWA W STAROŻYTNOSCI

Hierarchia duchowieństwa w starożytności, od początku IV w., składała się z następujących święceń: *ostiariatu, lektoratu, egzorcystatu, akolitu, subdiakonatu, diakonatu oraz prezbiteratu*⁶. Pierwszych pięć urzędów było otaczane mianem niższych (*minoribus*), a kolejne dwa były święceniami wyższymi (*maioribus*)⁷. Zmieniło się to dopiero w okolicach 1164 r., kiedy subdiakon stał się święceniem wyższym⁸. Niemniej, wyżej wspomnianą formę kościelnych urzędów, których akt przyjęcia nazwano święceniem (łac. *ordinatio*), zawierały tzw. *Starożytne Statuty Kościoła*, powstałe między 436 a 475 r. na terenie Galii, skompilowane prawdopodobnie przez Gennadiusza z Marsylii (†ok. 500)⁹. Treści tego dokumentu zostały później dołączone do orzeczeń Synodu Kartagińskiego, odbytego między 475 a 485 r.¹⁰ Zdaje się, że później uczyniły to pozostałe kościelne

⁴ *Pontificale Romanum. Editio typica 1961–1962. Edizione anastatica e Introduzione*, red. M. Sodi, A. Toniolo, Città del Vaticano, 2008, 23–25.

⁵ Tłum. polskie: „Pan częścią dziedzictwa mego i kielicha mego, Tyś jest, który mi przywrócisz dziedzictwo moje”. E. Górski, *Święcenia niższe i wyższe. Studium liturgiczno-historyczne*, Sandomierz 1954, 16.

⁶ B. Botte, *Le Rituel d'ordination des Statuta Ecclesie antiqua*, Recherches de théologie ancienne et médiévale 11 (1939), 226.

⁷ C. Leonhard, *Symbölchen für den notwendigen Wandel*, Kompass 5 (2021), 9.

⁸ Szeroko na ten temat, zob. D. Makowski, *From ordines minores to ordines maiores. The development of the ordination of the subdiaconate by the XIII century*, Ephemerides Liturgicæ 138 (2024), 214–229.

⁹ M. Bider, *Ewolucja diakonatu kobiet w ustawodawstwie synodów galijskich u schyłku chrześcijańskiej starożytności*, Roczniki Nauk Prawnych, 27 (2017), nr 2, 111.

¹⁰ Synod Kartagiński IV, *Starożytne Statuty Kościoła*, 90–97, w: *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2011, 270–271.

provincje¹¹. Daje się to zauważyć chociażby w orzeczeniach Synodu w Rzymie z 487 r.¹².

W ten sposób, mówiąc o osobach posługujących w liturgii Kościoła od V w., ma się na myśli mężczyzn, którzy uzyskali konkretny stopień święceń, gdyż ostatnie wzmianki o służbie świeckich w liturgii dostrzega się w orzeczeniach Synodu w Adze z 506 r.¹³. Do piątego stulecia mówienie o „duchowieństwie niższym”, określając tym mianem mężczyzn w posługach poniżej diakonatu, zdaje się niepoprawne. Wprawdzie papież Korneliusz (†253) wymieniał w III w. siedem wyżej przywołanych stopni, ukazując różne formy posługi w Rzymie, ale czy uważał je wszystkie za święcenia?¹⁴ Raczej należałoby uznać, że chodziło tutaj o zrelacjonowanie liczby posług Kościoła rzymskiego, wśród których znajdowały się także pozaliturgiczne urzędy kobiet (np. posługa wdowy)¹⁵. Wszakże do V w. rzadko kiedy osoby z posługami, będącymi potem niższymi święczeniami, były otaczane mianem *clericus*. O wiele częściej termin ten dotyczył diakonów, prezbiterów i biskupów¹⁶. Kiedy bowiem synody używały sformułowania *clericus* w odniesieniu do mężczyzn z niższymi posługami, to wskazywały raczej nie tyle na ich umiejscowienie w hierarchii duchowieństwa, ile na podporządkowanie tych osób prawu kościelnemu¹⁷.

Zatem w V w. ma się już do czynienia ze zwarta siedmiostopniową grupą duchowieństwa, do której prawdopodobnie włączało wtedy przyjęcie któregoś z pierwszych święceń¹⁸.

3. POWSTANIE I WCZESNY ROZWÓJ TONSURY

Choć jeszcze w V w. nie istniał obowiązek przyjmowania tonsury, to zmieniło się to oficjalnie w kolejnym stuleciu, kiedy w 595 r. wprowadził go papież Grzegorz Wielki (†604)¹⁹. Jednak on nie tyle ją powołał do istnienia, ile po prostu lokalnie

¹¹ F. Wieland, *Die genetische Entwicklung der sog. Ordines Minores in den drei ersten Jahrhunderten*, Rom 1887, 12.

¹² Synod w Rzymie III, *List do wszystkich biskupów*, 3, w: *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2011, 302.

¹³ Synod w Adze, *Kanony*, 65–66, w: *Dokumenty synodów od 506 do 553 roku*, A. Baron, H. Pietras, Kraków 2014, 21.

¹⁴ Korneliusz, *Listy*, 9, 3, w: *Patrologia Latina*, red. J.-P. Migne, vol. 3, Paris 1845, 742–744.

¹⁵ F. Wieland, *Die genetische Entwicklung der sog. Ordines Minores in den drei ersten Jahrhunderten*, Rom 1887, 40.

¹⁶ D. Kwiatkowski, *Struktura i teologia obrzędu święceń prezbiteratu w posoborowych pontyfikalach*, *Poznańskie Studia Teologiczne* 2 (2001), 166.

¹⁷ F. Wieland, *Die genetische Entwicklung der sog. Ordines Minores in den drei ersten Jahrhunderten*, Rom 1887, 15.

¹⁸ Najczęściej przyjmowano lektorat lub egzorcystat, gdyż ostiariat ze względu na czynności przypisane do tego stopnia, był bardzo często stopniem traktowanym za zbyt uciążliwy dla niektórych grup mężczyzn (starców lub młodzieńców). Zob. E. Górski, *Święcenia niższe i wyższe. Studium liturgiczno-historyczne*, Sandomierz 1954, 21.

¹⁹ C. Krakowiak, *Święcenia niższe. Posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii*, Lublin 2019, 15.

obecną wówczas praktykę rozszerzył na cały Kościół. Za źródło tonsury należy uważać praktyki wczesnochrześcijańskie i monastyczne²⁰.

Pierwotny Kościół przeżywając konfrontację z pogaństwem i judaizmem, dobrze znał ich ówczesne zwyczaje. Ograniczając się jedynie do judaizmu, należy wskazać chociażby teksty Starego Testamentu, które wskazywały na obcinanie włosów na znak pokuty: *Wyrwij włosy – i zgól je – nad dziećmi, twoją radością* (Mi 1, 16). Natomiast w innym miejscu Pismo mówiło o zgoleniu włosów na znak oczyszczenia: „Siódmego dnia zgoli wszystkie włosy, głowę, brodę i brwi, zgoli wszystkie włosy, wypierze swe szaty, obmyje się w wodzie i stanie się czysty” (Kpł 14, 9). Istniały także wśród nazirejczyków praktyki zapuszczania włosów, a następnie ich strzyżenia u wejścia do Namiotu: *Wtedy u wejścia do Namiotu Spotkania ostrzyże nazirejczyk swe poświęcone włosy* (Lb 6, 18). W Nowym Testamencie natomiast Paweł przestrzegał mężczyzn przed noszeniem długich włosów: *Czyż sama natura nie poucza nas, że hańbą jest dla mężczyzny nosić długie włosy [...]?* (1 Kor 11, 14). Zatem sama praktyka skracania swych włosów – ze względu na różne pobudki – była wówczas znana²¹.

To zaś pozwala lepiej zrozumieć, dlaczego Beda Czcigodny (†735) w jednym ze swoich dzieł wzmiankował o liście pewnego opata, który wspominał o obecności pewnych form tonsury w czasach apostoelskich²². Jako że tonsura miała kształt korony, można przypuszczać, że była ona znana już za czasów papieża Korneliusza (†253), który wspominał o „koronie Pana”²³. Zatem tonsura była zwyczajem rzymskim, gdyż Synod w Irlandii, odbywający się od 456 do 465 r. wspominał o obcinaniu włosów „zgodnie z rzymskim zwyczajem”²⁴. Synod w Kartaginie we wspomnianych już statutach, wskazywał, że duchowny nie mógł robić z włosów żadnej fryzury²⁵. Oznacza to zatem, że osoba duchowna miała po prostu wyglądać poważnie. Dlatego kolejne synody wzmiankowały o tym, że duchowni nie powinni nosić długich włosów. Uczynił to później chociażby Synod w Adze z 506 r., który kazał archidiaconom ścinać włosy tym duchownym, którzy pielęgowali swoją fryzurę²⁶.

Wzrost znaczenia tej praktyki dokonywał się między III a V w., kiedy to za sprawą powstających i rozwijających się różnych form życia monastycznego, zaczęto stosować tonsurę na szerszą skalę²⁷. Była ona w wielu miejscach ceremonią przejścia

²⁰ E.C. Guerri, *La tonsura como objeto de reglamentación canónica en las diócesis de occidente*, Cristianismo y Aculturación en tiempos del Imperio Romano 7 (1990), 293.

²¹ Honoriusz z Autun, *Skarb duszy*, 193, w: *Patrologia Latina*, J.-P. Migne, vol. 172, Paris 1854, 602–603.

²² Beda Czcigodny, *Dzieje Kościoła Anglów*, tłum. I. Salamonowicz-Górska, Warszawa 2020, 288–297.

²³ *Księga Pontyfików 1–96 (do roku 772)*, tłum. P. Szewczyk, M. Jesiotr, Kraków 2014, 42.

²⁴ Synod w Irlandii, *Kanony*, 6, w: *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2011, 189.

²⁵ Synod Kartagiński IV, *Starożytne Statuty Kościoła*, 46, w: *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2011, 270–271.

²⁶ Synod w Adze, *Kanony*, 20, w: *Dokumenty synodów od 506 do 553 roku*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2014, 7.

²⁷ E.C. Guerri, *La tonsura como objeto de reglamentación canónica en las diócesis de occidente*, Cristianismo y Aculturación en tiempos del Imperio Romano 7 (1990), 294.

ze stanu świeckiego do stanu duchownego²⁸. W ten sposób powoli przenikała ona do poszczególnych struktur niezakonnych, stając się na końcu V w. ceremonią bardzo rozpowszechnioną w Kościele²⁹. Początkowo była złączona z pierwszym święceniem, a dopiero od przełomu VII i VIII w. została oddzielona od pierwszego święcenia, stanowiąc samodzielny obrzęd³⁰.

Wyróżniano przy tym trzy rodzaje tonsury. Pierwszą z nich była tonsura św. Pawła, przysługująca zakonnikom i polegająca na przycięciu włosów w kształcie korony cierniowej Zbawiciela. Druga natomiast zakładała jedynie wycięcie kawałka włosów w kilku miejscach głowy i dotyczyła księży diecezjalnych, nazywając się tonsurą św. Piotra. Trzecia zaś, istniejąca stosunkowo krótko, bo zaledwie kilka wieków w Irlandii, była tonsurą celtycką, polegającą na wycięciu włosów od ucha do ucha³¹.

Początkowo w jej obrzędach nie znajdował się ryt obłóczyn, który został do niej dołączany lokalnie w kolejnych wiekach³². Prawdopodobnie został on dołączony do ceremonii tonsury około przełomu VI i VII w.³³. Dostrzega się to w istniejącym wówczas Sakramentarzu Gregoriańskim, w którym zamieszczono specjalną modlitwę, towarzyszącą temu obrzędowi³⁴. Jednak dopiero Pontyfikał Rzymsko-Germański z X w. przedstawiał strukturę obrzędu, który z mniejszymi zmianami znalazł się w późniejszym potrydenckim Pontyfikale Rzymskim. Otóż ceremonia tonsury w dojrzałym średniowieczu miała następujący kształt. Rozpoczynała się od wezwania do modlitwy przez biskupa, który następnie odmawiał właściwą orację. Następnie dokonywano przycięcia włosów na głowie, któremu to obrzędowi towarzyszył śpiew antyfony: *Tu es, domine, qui restitutes mihi hereditatem meam* z Psalmem: „Dominus pars hereditatis meae et calicis mei” (z doksologią trynitarną), po którym powtarzano antyfonę. Potem następowała modlitwa wieńcząca całą ceremonię³⁵.

Warto przy tym wspomnieć, że niektóre późniejsze synody orzekały, iż wielkość tonsury miała być dostosowana do otrzymanego święcenia. Dostrzega się to w m.in. dekrete Synodu w Worcester z 1240 r.³⁶.

²⁸ R. Frighetto, *De rei à clérigo: a tonsura como mecanismo de afastamento político no reino hispano-visigodo de Toledo (Século VII)*, *Revista Diálogos Mediterrânicos* 18 (2020), 118.

²⁹ J. Dyduch, *Posługa lektora i akolity w świetle obowiązujących przepisów kościelnych*, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 40(2) (1987), 133.

³⁰ A. Preuss, J. Pohle, *The Sacraments a dogmatic treatise*, vol. 4, London 1917, 115.

³¹ D. Makowski, *Posługi współczesnego Kościoła*, Kraków 2023, 62.

³² M. Kordel, *Liturgia mozarabska (hiszpańsko-wizygocka) w dziele „De Ecclesiasticis Officiis” św. Izydora z Sewilli. Studium historyczno-liturgiczne*, Kraków 1935, 103.

³³ E. Górski, *Święcenia niższe i wyższe. Studium liturgiczno-historyczne*, Sandomierz 1954, 12.

³⁴ *Das Sacramentarium Gregorianum nach dem Aachener Urexemplar*, hg. D.H. Lietzmann, Münster 1921, 127.

³⁵ *Le Pontifical Romano-Germanique du dixième siècle*, ed. M. Andrieu, Roma 1963, 4–6.

³⁶ Synod w Worcester, *Dekret*, w: J.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. 23, Venetiis 1779, 517–520.

4. TEOLOGIA TONSURY NA PRZYKŁADACH WYBRANYCH PISARZY ŚREDNIOWIECZA

Jak już wyżej wspomniano, pierwszym teologicznym znaczeniem tonsury było zewnętrzne ukazanie, że dany mężczyzna do niej przystępujący, pragnie w całości oddać swoje życie Bogu³⁷. Bardzo często tonsurę porównano także z sakramentem chrztu św., wskazując na pewne analogie, zachodzące między nimi: jak chrzest z poganina czyni człowieka wierzącego, co wyraża się w nadaniu białej szatki, tak też tonsura ze świeckiego czyniła duchownego, co odzwierciedlały obłóczyny³⁸. Dlatego mówiono w obrzędzie tonsury o częście dziedzictwa, którą dla wkraczającego w stan duchowny był Bóg³⁹.

Eneas z Paryża (†870) w swoich dziełach poruszył zagadnienie teologii tonsury. Wskazał, że jest to znak, który wyraża się w zewnętrznym obrzędzie przystrzyżenia włosów, ale dokonuje się wewnątrz człowieka. Dla niego fundamentem były tu pisma św. Pawła, który wskazywał na przemianę człowieka (por. Ef 4, 22–24; Kol 3, 5–17). Przeto utożsamiał on obcięcie włosów z usunięciem wszelkich występków. Jednocześnie kształt włosów, pozostałych na głowie po tonsurze, odnosił do korony, która wyobrażała królewskie kapłaństwo (por. 1 P 2, 9)⁴⁰.

Myśl tę rozwinął później Eadmer z Canterbury (†ok. 1126), który wskazywał, że kształt tonsury przypominał koronę, aby wskazać na godność kapłaństwa. Zauważył przy tym nawiązanie między nakryciem głowy duchowieństwa Nowego Testamentu a mitrami kapłanów Starego Prawa, pouczając, że ta część ubioru przypomina królewskie tiary. Dlatego też wypadało duchownemu, który uczestniczył w królewskim kapłaństwie, nosić na swej głowie koronę⁴¹.

Anzelm z Canterbury (†1109) zwracał natomiast szczególną uwagę na zagadnienie istoty tonsury. Wskazywał, że jest ona ważna w życiu duchownego, ale nie najważniejsza, gdyż miała ona jedynie dopomóc mnichowi żyć zgodnie z regułą zakonną. Dlatego utrzymywał, że nie tyle tonsura czyniła z kogoś zakonnika, ale raczej dobre obyczaje. Anzelm stosował dosadne porównanie: jeśli ktoś jest wilkiem, a przebrał się za owcę, to przecież nie stał się owcą, lecz tylko ją udaje⁴².

Anzelm z Havelbergu (†1158) dookreślał jeden z elementów tonsury. Otóż, czubek głowy, który został ogołocony z włosów, stanowił szczególny znak. To właśnie on wskazywał na bezpośredniość relacji umysłu, znajdującego się po skórą z Bogiem, przebywającym w niebie. W ten sposób wygolenie włosów wskazywało na

³⁷ Święty Leonard z Porto Mauricio: *Skarb ukryty*, przekł. J. Labis, Kraków 1870, 67–68.

³⁸ M. Ramm, *Heilige Berufung. Die niederen und höheren Weihen nach der überlieferten Form in ihren Riten erklärt*, Wigratzbad 2010, 23.

³⁹ Hugo z Ruan, *Noty do ksiąg O Chrście i O Pokucie*, 6, w: *Patrologia Latina*, red. J.-P. Migne, vol. 192, Paris 1855, 1219.

⁴⁰ Eneas z Paryża, *Księga przeciw Grekom*, 185, w: *Patrologia Latina*, red. J.-P. Migne, t. 121, Paris 1852, 746.

⁴¹ Eadmer z Canterbury, *O podobieństwach*, 93, w: *Patrologia Latina*, red. J.-P. Migne, t. 159, Paris 1854, 661.

⁴² Anzelm z Canterbury, *Pieśń pogardy dla świata*, w: *Patrologia Latina*, red. J.-P. Migne, t. 158, Paris 1853, 689.

tajemnicę modlitwy, podczas której umysł był pozbawiony ziemskich trosk (symbolizowały je włosy), zwracając się bezpośrednio do Boga (symbolizowało to wycięcie włosów)⁴³.

5. ZAKOŃCZENIE

W ten sposób można dojść do konkluzji, iż tonsura, mając swoje korzenie w praktykach starotestamentalnych, za sprawą monastycyzmu zaczęła być w ciągu wieków bardzo często praktykowana w Kościele tak, iż w 595 r. stała się powszechnym obowiązkiem⁴⁴. Niemniej jednak jej szerokie udzielanie datuje się dopiero na początek drugiego tysiąclecia⁴⁵. Tonsura nie stanowiła zatem święcenia, ale była osobną celebracją, nie mającą żadnego charakteru sakramentalnego⁴⁶. Jednak to nie sprawiało, że tonsura była czymś mało istotnym. Wręcz przeciwnie, teologia średniowieczna dostrzegała w niej bardzo wielkie dobro duchowe dla tego, kto ją przyjmował.

Reforma święceń niższych, która pragnęła dostosować posługi niższe do ówczesnych warunków, wyjęła je z ram hierarchii duchowieństwa, usuwając tym samym ceremonię tonsury z dwóch względów: po pierwsze, wielu duchownych przed Soborem Watykańskim II (1962–1965) nie nosiło już tonsury, a po drugie, zachowanie tonsury przed udzielaniem posług byłoby pozostałością „widma” ich dawnej natury⁴⁷. Dlatego dzisiaj należałoby się zastanowić nad zasadnością przywdziewania kleryków w sutanny przed przyjęciem lektoratu, gdyż taka praktyka nawiązuje do dawnej ceremonii tonsury.

BIBLIOGRAFIA

- Anzelm z Canterbury, *Pieśń pogardy dla świata*, w: *Patrologia Latina*, red. J.-P. Migne, t. 158, Paris 1853, 689–706.
- Anzelm z Havelbergu, *O porządku kanoników regularnych*, w: *Patrologia Latina*, red. J.-P. Migne, t. 188, Paris 1855, 1093–1117.
- Beda Czcigodny, *Dzieje Kościoła Anglów*, tłum. I. Salamonowicz-Górska, Warszawa 2020.
- Bider M., *Ewolucja diakonatu kobiet w ustawodawstwie synodów galijskich u schyłku chrześcijańskiej starożytności*, *Roczniki Nauk Prawnych*, 27 (2017), nr 2, 97–128.
- Botte B., *Le Rituel d'ordination des Statuta Ecclesiae antiqua*, *Recherches de théologie ancienne et médiévale* 11 (1939), 223–241.
- Das Sacramentarium Gregorianum nach dem Aachener Urexemplar*, hg. D.H. Lietzmann, Münster 1921.

⁴³ Anzelm z Havelbergu, *O porządku kanoników regularnych*, 9, w: *Patrologia Latina*, red. J.-P. Migne, t. 188, Paris 1855, 1102.

⁴⁴ P. Hamperek, *Reforma święceń niższych i subdiakonatu*, *Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny* 16(3–4) (1973), 213.

⁴⁵ J. Lécuyer, *What is a priest?*, New York 1959, 85.

⁴⁶ R. Molitor, *Vom Sakrament der Weihe*, b. 1, Regensburg 1938, 101.

⁴⁷ R.F. McManus, *Thirty Years of Liturgical Renewal. Statements of the Bishops' Committee on the Liturgy*, Washington 1987, 125.

- Dyduch J., *Posługa lektora i akolity w świetle obowiązujących przepisów kościelnych*, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 40(2) (1987), 133–141.
- Eadmer z Canterbury, *O podobieństwach*, w: *Patrologia Latina*, red. J.-P. Migne, t. 159, Paris 1854, 605–708.
- Eneas z Paryża, *Księga przeciw Grekom*, w: *Patrologia Latina*, red. J.-P. Migne, t. 121, Paris 1852, 689–762.
- Frighetto R., *De rei à clérigo: a tonsura como mecanismo de afastamento político no reino hispano-visigodo de Toledo (Século VII)*, *Revista Diálogos Mediterrânicos* 18 (2020), 106–127.
- Górski E., *Święcenia niższe i wyższe. Studium liturgiczno-historyczne*, Sandomierz 1954.
- Guerri E.C., *La tonsura como objeto de reglamentación canónica en las diócesis de occidente*, *Cristianismo y Aculturación en tiempos del Imperio Romano* 7 (1990), 291–299.
- Hamperek, *Reforma święceń niższych i subdiakonatu*, *Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny* 16(3–4) (1973), 209–228.
- Honoriusz z Autun, *Skarb duszy*, w: *Patrologia.-P. Latina*, red. J.-P. Migne, vol. 172, Paris 1854, 541–603.
- Hugo z Ruan, *Noty do ksiąg O Chrzcie i O Pokucie*, w: *Patrologia Latina*, red. J.-P. Migne, vol. 192, Paris 1855, 1139–1248.
- Kordel M., *Liturgia mozarabska (hiszpańsko-wizygocka) w dziele „De Ecclesiasticis Officiis” św. Izydora z Sewilli. Studium historyczno-liturgiczne*, Kraków 1935.
- Korneliusz, *Listy*, w: *Patrologia Latina*, red. J.-P. Migne, vol. 3, Paris 1845, 699–838.
- Krakowiak C., *Święcenia niższe. Posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii*, Lublin 2019.
- Księga Pontyfików 1–96 (do roku 772)*, tłum. P. Szewczyk, M. Jesiotr, Kraków 2014.
- Kwiatkowski D., *Struktura i teologia obrzędu święceń prezbiteratu w posoborowych pontyfikalach*, *Poznańskie Studia Teologiczne*, 2 (2001), 163–205.
- Lécuyer J., *What is a priest?*, New York 1959.
- Leonhard C., *Symbölichen für den notwendigen Wandel*, *Kompass* 5 (2021), 9.
- Le Pontifical Romano-Germanique du dixième siècle*, ed. M. Andrieu, Roma 1963.
- Makowski D., *From ordines minores to ordines maiores. The development of the ordination of the subdiaconate by the XIII century*, *Ephemerides Liturgicæ* 138 (2024), 214–229.
- Makowski D., *Posługi współczesnego Kościoła*, Kraków 2023.
- McManus R.F., *Thirty Years of Liturgical Renewal. Statements of the Bishops' Committee on the Liturgy*, Washington 1987.
- Molitor R., *Vom Sakrament der Weihe*, b. 1, Regensburg 1938.
- Paulus VI, *Motu Proprio datæ „Ministeria Quaedam” disciplina circa primam tonsuram, ordines minores et subdiaconatus in Ecclesia Latina innovatur*, *Acta Apostolicæ Sedis* 64, 529–534.
- Pius XII, *Constitutio Apostolica „Sacramentum Ordinis”. De sacris ordinibus diaconatus, presbyteratus et episcopatus*, *Acta Apostolicæ Sedis* 40 (1948), 5–7.
- Pontificale Romanum. Editio typica 1961–1962. Edizione anastatica e Introduzione*, red. M. Sodi, A. Toniolo, Città del Vaticano, 2008.
- Preuss A., Pohle J., *The Sacraments a dogmatic treatise*, vol. 4, London 1917.
- Ramm M., *Heilige Berufung. Die niederen und höheren Weihen nach der überlieferten Form in ihren Riten erklärt*, Wigratzbad 2010.
- Rudzińska K., *Kara wydalenia ze stanu duchownego*, *Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny* 53(1–2) (2010), 203–231.
- Synod Kartagiński IV, *Starożytne Statuty Kościoła*, w: *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2011, 262–272.
- Synod w Adge, *Kanony*, w: *Dokumenty synodów od 506 do 553 roku*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2014, 1–4 i 6–14.
- Synod w Irlandii, *Kanony*, w: *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2011, 189–193.
- Synod w Rzymie III, *List do wszystkich biskupów*, III, w: *Dokumenty synodów od 431 do 504 roku*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2011, 300–304.

Synod w Worcester, *Dekret*, w: *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, red. J.D. Mansi, vol. 23, Venetiis 1779, 517–520.

Święty Leonard z Porto Mauricio L., *Skarb ukryty*, przekł. J. Labis, Kraków 1870.

Wieland F., *Die genetische Entwicklung der sog. Ordines Minores in den drei ersten Jahrhunderten*, Rom 1887.

DOMINUS PARS MEA... **MEDIEVAL DEVELOPMENT** **AND THEOLOGY OF CLERICAL TONSURA**

Summary

This article deals with the issue of clerical tonsure, i.e. a separate ceremony that existed in the Church from around the 5th to the 20th century. It was a rite through which specific men were included in the clergy. This incision consisted of a haircut and putting the candidate on the mantle of the clergy. The publication focuses on the medieval development and theology of the rite in order to be able to see the importance of the clergy in the Middle Ages, resulting from the message of the ceremony. To this end, the text is divided into three parts. The first chapter is devoted to the issue of the number and naming of the lower grades of the clergy in the Middle Ages. The second chapter describes the origin of the tonsure and its shape in medieval liturgical books. The third part of the article shows the theology of this rite based on the teachings of medieval scholars. The whole text has been summarized with conclusions that concern both the summary of the publication, as well as the observation of the contemporary problem related to the clouding in seminaries.

Key words: tonsure, sacrament of ordination, the Middle Ages, theology.

Nota o Autorze

Dawid MAKOWSKI – student teologii na Papieskim Uniwersytecie Świętego Anzelma w Rzymie, interesuje się historią liturgii ze szczególnym uwzględnieniem posług kościelnych.

ORCID ID: 0009-0003-6007-0393

Kontakt e-mail: dawid.makowski@anselmianum.com